

ACKERMANNÉ KELŐ KAMILLA

A KOLLÉGIUMI EGYÜTTÉLÉS LEHETSÉGES POZITÍV HATÁSAI A SERDÜLŐKORBAN

A szeptember minden gyermeket nevelő családba változásokat hozott. A tanévkezdés kihívásokkal terhes, sokaknál azonban a szokásosnál is több lelki terhet jelent, kollégista lett a gyermekük. A kollégiumba költözésnek számos oka lehet. Leggyakoribb a lakóhelytől való távolság, a mindennapos ingázás elkerülése, de fakadhat döntésünk speciális középiskola választásából vagy családi okokból is. A szülőben ilyenkor felvetődnek bizonyos kérdések. Biztos jó döntés-e másra bízni a kamasz gyermekem nevelését a jellemalakulás kritikus időszakában? Jó hatással lesznek-e rá a társai? Meg tud-e birkózni egyedül a felmerülő nehézségekkel? Jó szülő vagyok-e egyáltalán, ha elküldöm a háztól? Valóban előnyére válik-e a korai önállóság? Mérlegelünk. Számba vesszük a kollégista lét előnyeit, hátrányait. Véleményalkotásunkat befolyásolják a társadalmi sztereotípiák, személyes tapasztalatok. Jelen írás arra törekszik, hogy a serdülőkor fejlődéslélektani jellemzőit bemutatva járjuk végig a kollégiumba adás kérdéseit.

A SERDÜLŐKOR JELLEMZŐI

A serdülőkor talán mindannyiunk számára a legtöbb megküzdéssel járó, nagy érzelmi amplitúdójú, minden résztvevő számára nehezen megélhető időszakot jelenti, mely mára tág időszakot ölel fel, körülbelül 12 éves kortól 20 éves korig tart. Az ebben az életszakaszban végbemenő biológiai, pszichológiai és szociológiai változásokat nevezzük kamaszkori válságnak.

BIOLÓGIAI VÁLTOZÁSOK

A kamaszkor hormonális változásainak kezdete napjainkra a lányoknál 11–16 éves korban, tehát akár már alsó tagozatban elkezdődhet, fiúknál 13–16 éves korra tehető. A nemi szervek működése, a másodlagos nemi jelleg megjelenése, az alkat és testmagasság változása gyakran fokozottabb tempóban történnek, mint ahogy azt a psziché, illetve az érzelmek követni tudják. A hormonális hatások miatt megváltozott testkép szorongással, esetleg szégyenérzettel járhat. Az önelfogadást segítheti vagy gátolja a kortárs referenciacsoport véleménye, azonban hat rá, ugyancsak megerősí-

tésként vagy elutasítandó mintaként a szülői modellt. S csakúgy, mint korábban, a megerősítő, bátorító szülői szó.

PSZICHOLÓGIAI VÁLTOZÁSOK

Erik H. Erikson (2002) pszichoszociális fejlődésméleteméből ismert, hogy minden fejlődési szakasznak megvannak a sajátos feladatai, melyek az egyén számára krízist jelentenek. Ennek a krízisnek a sikeres megoldása eredményezi az életszakasz megfelelő fejlődését. A serdülőkor krízise az identitás- és szerepzavar. Sikeres megoldása esetén alakul ki az egészséges, önálló énkép, szilárdul meg az identitás. A kamasz érdeklődésének központi témájává válik az éntudat, az énhatékonyság, az élet értelmének keresése. A „Ki vagyok én?” „Ki nem vagyok én?” „Miért élek?” és számos, ezekhez hasonló kérdés megválaszolása ennek az időszaknak a fő feladata, ezért identitásépítő korszaknak is nevezhetjük.

A kamaszkorra jellemző a tanult értékrendszer, a korábbi referenciaszemélyek (szülők, tanárok) kompetenciáinak felülvizsgálata. Ez gyakran

peszimizmussal, cinizmussal párosul. Kamaszkori értékválságnak nevezi a köznyelv, azonban inkább tekinthetjük ezt az időszakot a megfigyelések, következtetések, szintetizálások éveinek, amikor a kamasz a környezetében látott életvezetési technikákat már értelmezni tudja, értékeli és következtetéseket von le azokból. Következtetéseit, ítéleteit természetesen mindig szavakba önti, melyek váratlanul, fájlóan érinthetik a szülőket. A tekintélyi elvű szülői befolyás már nehezebben érvényesíthető. Ekkor lehetünk tanúni annak, hogy kamaszunk titkokat rejt, naplót ír, elrejtőzik előlünk. Saját szobája mások számára zárt területté, autonóm térré válik. Ez az ábrándozások időszaka, amely kívülről tekintve meglehetősen lehangoló képet nyújt, ugyanakkor nagyon fontos része a jövőképzés kialakításának, hiszen ez az életideál keresésének időszaka is egyben. Ekkor alakulnak ki a családi és szakmai életvezetésre vonatkozó első elképzelések.

Ugyanakkor a kamasz igényli cselekvési terének tágulását, egyéni kompetenciáinak bővítését. Ez fizikai és mentális értelemben is lényeges kérdés számára. Már nem minden esetben igényli a támogató szülő jelenlétét, törekszik minden területen az önállóságra. Elvárja környezetétől, hogy ennek az önállósági törekvésnek teret adjon. A személyiségfejlődésben fontos tényező a belső kontroll kialakulása, vagyis, hogy az egyén érezze, képes saját maga alakítani sorsát, azt elsősorban nem külső tényezők fogják meghatározni. Ebben nagy szerepe van a szülői bátorító, a kezdeményezéseket ösztönző nevelői attitűdöknek, valamint a példaadásnak (N. Kollár-Szabó, 2017). A belsőkontroll-attitűd meghatározza az énhatékonyság érzését, az egyéni motivációt. Mivel a környezet befolyásolja a belső, illetve külső kontroll megélését, mindenképpen biztosítanunk kell a serdülő számára egyfajta önállóságot a kezdeményezéseiben, a társas kompetenciáinak gyakorlásában, felelősségvállalásban, a szabályok kialakításában, programok szervezésében, konfliktusok kompromisszumos megoldásában. Az az érzés, hogy „elengednek, bíznak és megbíznak bennem, rám bíznak dolgokat”, segíti az énhatékonyság kialakulását. Nehezítő tényező, hogy a szülő nehezen mond le az eddigi aszimmetrikus, irányító jellegű pozíciójáról, miközben a kamasz egyre nagyobb igényt támaszt a kölcsönösségre (Komlósi,

1995; Novák, 2009). Ugyanakkor a függetlenedéssel járó felelősségvállalás még nem alakult ki. A szabad elengedés mellett szükséges a működési kereteket, szabályokat továbbra is fenntartanunk. Mint a kisgyermekkorban, a szabályok a serdülő számára is biztonságot jelentenek, ezek nélkül elbizonytalanodik, olyan dolgokat is megtesz, amelyekről a szabályok megóvták volna. Ekkor fogalmazódnak meg benne azok a kérdések, hogy „Meddig mehetek el?” „Kinek engedjek, mikor mondjak nemet?” Fontos, hogy ismerje a határait. Egy mondat úgy tartja, hogy „a kamasz keresi a határokat, majd ha elérte, megsértődik”. Ennek oka, hogy úgy gondolja, a szabályok gátat szabnak cselekvési és döntési szabadságának. Tudnia kell azonban, hogy mindennek vannak következményei. Segíti a szabályok betartását, elfogadását, ha ezeket a felnőttek együtt hozzák. Ha nem a feje felett, hanem hatékony közreműködésével, saját védelme érdekében együtt hozzák meg azokat. A szabadság és korlátozás helyes aránya arra készíti, hogy ellenállás helyett újra merjen kompromisszumos megoldást találni, s ez a közös megoldás olyan magatartási mintát eredményez számára, melyet később akár szülőként is követni fog.

Kamaszkorban megváltozik a kommunikáció nem csupán tartalmában, de a szülőket gyakran kellemetlenül érintően, jellegében, hangnemében is. A szülő gyakran érzi úgy, hogy őt neveli kamasz gyermeke, hibáit kérlelhetetlenül kimondva, hangsúlyozva, számon kérve. Véleményünk szerint a szeretetteljes, elfogadó légkört a pubertás éveiben is meg kell őriznünk a családban, ami védőháló minden tag számára, így a kommunikációs jelenségeket is szabályok között kell tartanunk. Ez a szeretetteljes, tiszteletteljes beszédmód további fenntartását jelenti. A konfliktusok lezárása már nem történik tekintélyvel, segíti a kamasz önértékelését, ha a családi szabályokat együtt írjuk újra, a konfliktusokat kompromisszumos módon rendezzük. Szükséges a szülői szókészlet revíziója is, hiszen a kamaszok autonómiájukból eredően nem szeretik a lekicsinylő, becézgető megszólítást vagy a megalázó megjegyzéseket.

MEGVÁLTOZÓ SZOCIÁLIS KAPCSOLATOK

Ebben az én-kereső állapotban a serdülő megváltoztatja viszonyát a környezetével. A korszak első szociális

kifejeződése az önállósági konfliktus (Bagdy, 1994), melynek megnyilvánulási színtere elsődlegesen a család. A szülővel folytatott csaták, a saját érdekeinek képviselése, az énkép kialakításáért való küzdelmek természetesek. A kamasz befelé fordul, ön maga megismerésére törekszik. Nehéz, de belső készítés számára a feltétlen kötődésből való elszakadás. Ugyanakkor vágyik a szülői szeretetre, az elismerésre, a támogatásra. Segítségre van szüksége, csakúgy, mint korábbi életszakaszaiban. Erikson szerint ebben az időszakban akkor lesz sikeres a krízismegoldás, ha a fejlődés korábbi fázisaiban is optimálisan lezajlottak a krízisek. Tehát az első életévben a szeretetteljes környezetben való törődés hatására kialakult a bizalom, az autonómia korszakában a megfelelésérzés és énhatékonyság, 3–6 éves korban a célra törekvés, a megvalósítás, a pubertás előtti korban pedig megéli a fizikai és szociális kompetenciáit. Ha ezek a fejlődési szakaszok sikeres megküzdést eredményeztek, megerősödött a környezetébe és az önmagába vetett hite, ezeken, mint alappilléreken, képes lesz a kamasz jelen élethelyzetének erőteljes kihívásaira is sikeresen reagálni.

Mégis azt érezhetjük, hogy a kamaszkor szülőként nehezebben megélhető időszak, korábban megismert gyermekünk mintha teljesen új, ismeretlen személy lenne. Ugyanakkor, mintha személyes kompetenciáink hiányoznának az új helyzettel való megküzdéshez. Mi eredményezheti ezt az érzést? Erikson elméletéből tudjuk, hogy személyiségfejlődésünk nem áll meg a korai felnőttkorral. A felnőttkor krízise az új generáció felnevelése, amely sokszor egybe esik az életközépi válsággal, amikor a felnőttnek saját eddigi elért eredményeiről kell számadást készíteni. Szülőként tehát számat vetünk életünkről (sokan ekkor váltanak szakmát), ugyanakkor teljesen át kell alakítanunk viszonyulásunkat kamasz gyermekünkhöz, felül kell vizsgálnunk addigi jól bevált nevelői attitűdünket, vagy legalábbis eszközkészletünket. Ennek a két, nagyon jelentős életkori feladatnak az egybeesése a serdülőkéhez hasonló krízis is lehet a szülő számára (Kulcsár, 2004). További problémát jelenthet, hogy a serdülőkoraival együtt járó konfliktusok gyakran felszínre hozzák a szülői pár között mélyen lappangó esetleges problémákat, így ez az időszak sok pár

életében váláshoz vezet (Bagdy, 1994; Hajduska, 2008).

Jellemzője ennek a viszontagságokkal és küzdelmekkel teljes életszakasznak az érzelmi labilitás, kiegyensúlyozatlanság, az önkontroll képességének hiánya, mely gyakran szorongással párosul. A gyermek magányosnak, meg nem értettnek érzi magát. Inkább keresi kortársai, mint szülei társaságát. A nagy filozofikus beszélgetések, az érzések megosztásának időszaka ez, melyben átéli a kamasz a megértettségét. Fontos, hogy ekkor valódi, intim, tartós barátságok alakuljanak ki, melyben a serdülő átélheti a kölcsönös bizalom légkörét. Corona Bamberg (1990) a kora keresztény szerzetesekről írott munkájában gyönyörűen megfogalmazza a barátság lényegét: „a barátság... ma válságba jutott. Tárgyasabb kifejezésekkel, érzelmi színezet nélkül „partnerségről” és „kollegalitásról” beszélünk, amit tényekkel meg lehet alapozni, de éppen úgy fel is lehet bontani, adott esetben igen gyorsan. A barátság a szív ügye, ezért tartósságot követel. Ha úgy gondoljuk, hogy sem magunk nem vagyunk már képesek erre, sem a másik, akkor talán hiányzik a mélyebb kapcsolat képessége, túl a pusztán tárgyi szükségén, de a pillanat hullámzásain is, nincs meg a gyermeki bizalom, amely fel tudná oldani a modern ember aggasztó magányát.” A kezdetben magányos, senki által meg nem értett kamasz először az azonos neműekkel való baráti kapcsolatban gyakorolja, majd a párkapcsolati próbálkozásában tanulja meg újra a valakihez tartozás örömét.

Az előzőekben láthattuk, hogy a kamaszkor a pszichoszexuális érés, az énazonosság kialakulásának, az ideálkeresés, kapcsolatok intim kialakításának rendkívül szenzitív időszaka, joggal gondolhatjuk, hogy ennek helye a jól védelmeszt szülői ház, ahol a gyermeket kontroll alatt tartva tudjuk helyes irányba terelni. A kollégiumba költözésnek azonban számos olyan oka lehet, amely nem teszi lehetővé a mérlegelést, és a szülő nem tehet mást, mint útjára bocsátja 14, esetként már 13 éves gyermekét.

A hazai középiskolai kollégiumok helyzetével kevés kutatás foglalkozik, azonban ismert a „kollégiumpedagógiai hátrányhalmaz” kifejezés, mely a kollégiumok alulfinanszírozásából, szakmai válsághelyzetéből, a pedagógusszerepek definiálatlanságából,

a kollégisták és szülei megváltozott igényrendszeréből származik. Az látható tehát a pedagógiai szakirodalomban, hogy bizonyos középiskolai kollégiumok jelen formáikban nem felelnek meg a szakmai kívánalmaknak (Pribék, 2019). Jelen írás nem ezek bemutatására, hanem arra törekszik elsősorban, hogy feltárja a közösségi élet személyiségfejlesztő hatásait.

MILYEN ELŐNYÖKKEL JÁRHAT A KOLLÉGIUMI ÉLET?

Minden jó kapcsolat alapja a kölcsönös megismerés. A kollégiumpedagógusnak elsősorban a kamasz személyiségének, háttérének, motívumainak feltérképezésére kell törekednie. Hasznos, ha a család igyekszik a gyermek nevelőjével való személyes és gyakori találkozásra, a családi körülmények, értékrendszer, nevelési attitűd bemutatására. Jó, ha a szülő őszinte. A kollégiumi nevelő a személyiségfejlődés egy bizonyos szakaszában veszi át a serdülőt, a korábbi események ismerete nélkül nem vagy korlátozott mértékben lehet sikeres a nevelés.

A korábbi fejlődéslélektani gondolatokhoz igazodva vesszük most górcső alá a kollégiumban, a szülői háztól fizikai távolságban élés jellemzőit.

A szülőktől való leszakadás, önállósá válás segítője a kollégiumi lét. Ugyanakkor, mivel az érzelmi függetlenedés lassabb folyamat, mely rendkívül sok és heves konfliktussal terhelt, ez az időszak átalakul. A mennyiségi helyett a minőségi időtöltés kerül előtérbe, a viszonylagosan kevés együtt töltött időt a szülők a gyermek érzelmi, lelki állapotának megismerésére, meghallgatására, az együtt töltött idő valódi tartalommal feltöltésére törekednek. Kevesebb a minősítő megjegyzés, s ebben a toleráns légkörben a kamasz is érzi, hogy elfogadják, erősödik szülei felé a bizalmi viszony. Jó, ha figyeljük a kamasz jelzéseit, és csak akkor és olyan formában vagyunk jelen, ahogyan és amennyit ő igényel.

Az énazonosság-krisz megküzdése során alakul ki a nemi szereppel való azonosulás, a pályaeorientáció, az ideológiai viszonyulás. A pedagógusok lehetőséget kapnak saját egyéniségük, személyes és szakmai kompetenciáik beemelésére, megjelenik a „civil tudás”, mely az együttes élmények következtében kialakuló érzelmi kapcsolat hatására formálhatja a gyermek érdeklődését. Sajátos hozzáadott ér-

téket jelentenek az intézmény belső, egyéni értékei, szokásrendszere, hagyományai.

Az önálló cselekvési tér lehetősége kitér, és felelősségvállalásra készítet. Ez a felelősségvállalás vonatkozik a munkára, jelen esetben kitüntetetten a tanulásra, de a közösség és az egyén személyes tárgyaira egyaránt. A kamasz megtanulja, hogy bizonyos dolgokban csak magára számíthat. Ez önkontrollt, az idő- és pénzgazdálkodás tanulását segíti elő.

A kamasz a kollégiumban mélyebben megtanulja az együttélés szabályait, alkalmazkodóképessége fejlődik. A napirend, az állandóság, a szabályrendszer nyújt kapaszkodót, azt a bizonyos védőhálót, amire a lázadásai ellenére is szüksége van. A határok meghúzása azt jelenti, hogy vele van, rá figyel, támaszt nyújt számára.

A szociális kapcsolatok konfliktusai a nevelőtanárokkal, társakkal egyaránt megjelenhetnek, de az együttélés miatt ezeket a konfliktusokat konstruktív módon tanulhatja meg megoldani. Példa lehet erre az egész közösségen belüli kommunikáció, valamint a nevelőtestület tagjainak egymás közti és a tanulókkal történő viselkedése. Megvalósulási formái a kollégiumokban az egyéni és csoportos reflexiók, közösségfejlesztő foglalkozások, beszélgetések, előadások stb. Mindezek zálogai a későbbi társadalmi beilleszkedésnek.

Megtanul másoknak segíteni, bizonyos dolgokat másokkal megosztani, kérni, elfogadni, bocsánatot kérni és megbocsátani. Megtapasztalja a kudarc érzését, a konfliktusok felismerését és kezelését. Mindez mélyebb emberismerethez vezet, és segíti az asszertív viszonyulást.

Közben énképe is alakul. A másokkal való együttélés során ledönthetők a korábban önmagáról felépített sztereotípiák, pl. „nem vagyok elég toleráns, nem tudok alkalmazkodni, nem vagyok szerethető, stb.”

A különböző szociokulturális háttérű, tanulási képességű, értékrendű tanuló együttélése segíti a tolerancia kialakulását, fogékonnyá teszi a gyermeket a társadalmi problémákra. Ugyanakkor ebben a rendkívül heterogén közegben az egymással töltött idő mennyisége miatt lehetőség van a mélyebb megismerkedésre, ezáltal baráti kapcsolatok alakulnak ki a közösségen belül, elválasztó társadalmi falak nélkül. A beilleszkedési nehézségekkel küzdő vagy szorongó serdülő számára

a kollégiumi kezdőszakasz nagy kihívást jelent, sikeres megküzdés esetén ugyanakkor énkompetenciája, pozitív énképe erősödik.

A serdülő megtanulja elfogadni a közösség által együttesen kialakított, illetve az intézmény hagyományaihoz alkalmazkodó szabályrendszert, mely által a kööttségek elviselésének képessége fejlődik. Az együttélés szabályai azonban nem foglalhatók minden esetben írásba. A nem pusztán jogszerű, sokkal inkább a közösségi lét szabályait figyelembe venni tudó és alkalmazó magatartás alakítható ki, mely valamilyen módon a családtól való távoli otthon megteremtésének záloga (Bencés Kongregáció, 2017).

A kollégiumba küldött, szerető családi légkörben élő gyermek átélheti szülei bizalmát. Jellemző, hogy a szülők a többi kollégista gyermeket hajlamosabbak sajátjukként kezelni, mivel átérzik a többi szülő nehézségeit, nyitottak, befogadóbbak a kollégista társak irányába.

Hogyan is válaszoljunk a gondolatmenet elején feltett kérdésekre? Jó szülő-e, aki kollégiumba adja gyermekét? A válasz egyértelműen az, hogy nem ez a minősítő jelzője a szülői identitásnak.

„Kamaszt csak kamaszkora előtt lehet nevelni” – mondja Vekerdy Tamás. Nem az tehát a kérdés, hogy a serdülőkorban jelen vagyunk-e minden pillanatban, hanem az, hogy az előző életszakaszokban sikeresen megküzdötte-e kríziseit az egyén, rendelkezik-e mindazokkal a személyiségépítő jegyekkel, melyek ezt a nagyon különleges életszakaszt sikerre viszik. „Jó-e másra bízni a jellemalakulás ezen szakaszában?” Természetesen nagyon fontos, hogy a kollégiumi nevelőtanár személyesen és szakmailag hiteles legyen. Jó, ha a szülővel azonos értékrendszert képvisel. És jó, ha példaképpé, modelltud válni a kamasz számára. Fontos a szülő és a pedagógus közti kölcsönös bizalmi viszony kialakítása, melyet segít a személyes megismerés. „Meg tud-e birkózni egyedül a nehézségekkel?” A kollégista gyermek nincs egyedül. Pontosabban kevésbé van egyedül, mint otthon élő társai. Mindig van körülötte valaki, egy megbízható felnőtt, vagy egy társ, akiből barát válhat. A kapcsolatok határozzák meg életünket. A mély, intim, bizalmi légkör, melyben elfogadnak, ahol én is elfogadok, ahol jó közösen időt tölteni. Ezt kínálja a kollégiumi lét a kamaszok számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bagdy Emőke (1994): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Corona Bamberg (1990): *Az emberség ára*. Prugg Verlag, Eisenstadt.
- Erikson, Erik H. (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Hajduska Marianna (2008): *Krizislektan*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Szent Benedek Általános Iskola, Középiszkola, Alapfokú Művészeti Iskola és Kollégium (2017): *Kollégiumi pedagógiai program*. Pannonhalma.
- Komlói Sándor (1995): *Alapvető ismeretek a családról*. In: Komlói Sándor (szerk.): *Családi életre nevelés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 15–92.
- Kulcsár Éva (2004): *A serdülőkor fejlődés pszichológiai jellemzői*. ELTE PPK, Budapest.
- N. Kollár Katalin – Szabó Éva (2017): *Pedagógusok pszichológiai könyve*. 1. kötet. Osiris Kiadó, Budapest.
- Novák Éva (2009): *A családról mindenkinek*. JATEPress, Szeged.
- Pribék László (2019): *Pedagógusszerepek vizsgálata, pedagógustevékenységek feltárása a Közép-dunántúli régió középfokú kollégiumaiban*. Doktori disszertáció. Eszterházy Károly Egyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola, Eger. https://ntdi.uni-eszterhazy.hu/public/uploads/doktori-disszertacio-pribek-laszlo_5e18dc62ae3eb.pdf

